

kreeg, die de gemeenschap intellectueel maar ook institutioneel in hoge mate afhankelijk maakte van het Zuiden, liepen theorie en praktijk er vermoedelijk nogal uiteen. De problemen van het Noorden vonden nauwelijks een equivalent in het Zuiden. Wie dan op de normen afgaat (in het Noorden eigenlijk alleen Rovenius' *Rituale Romanum contractum* van 1625 met zijn herdrukken), blijft wellicht op forse afstand van de ervaringswerkelijkheid. De Hollandse Zending wordt door Van de Ven in 14 bladzijden behandeld, eigenlijk vooral met een parafrase van de inhoud van de normstellende werken. In de noten wordt hier en daar summier naar de dagelijkse praktijk verwezen, maar het lijkt wel of we daarmee in een andere wereld komen. Met name het proefschrift van Manon van der Heijden over Rotterdam en Delft laat zien hoe anders het er in de Republiek toeging. Misschien is er dus toch nog ruimte voor een nieuw boek over het katholieke (en gemengde!) huwelijk in het Noorden, dat van de praktijk uitgaat. Daarvoor kunnen de archieven van Utrecht en Rome — hier niet gebruikt — dan wellicht de bronnen bieden.

Willem Frijhoff

J. C. Streng, *Vrijheid, gelijkheid, broederschap en gezelligheid. Het Zwolse Sint Nicolaasgilde tijdens het ancien régime* (Hilversum: Verloren, 2001, 214 blz., ISBN 9 6550 660 8).

Het Sint Nicolaasgilde was een kleinhandelsgilde, waarin alle Zwolse handeldrijvende middenstanders waren verenigd. Om lid te zijn van een gilde, moest men in het bezit zijn van het poorterrecht, maar in tegenstelling tot de ambachtsgilden, werden er aan kleinhandelsgilden geen speciale opleidingseisen gesteld. Zo'n gilde was dus tamelijk toegankelijk en derhalve zeer gedifferentieerd van maatschappelijke samenstelling.

Van oudsher hadden corporaties als het Sint Nicolaasgilde 'vrijheid, gelijkheid, broederschap en gezelligheid' als ideologische grondslag. De schrijver heeft deze uitgangspunten als leidraad voor zijn studie gebruikt. Door deze benadering komt naar voren, dat het met name aan de gelijkheid nogal schortte, want die gold alleen in juridische zin. Van sociale gelijkheid was geen sprake vanwege het grote verschil in welstand tussen de verschillende winkeliers en handelaren. Bovendien was er, evenals elders in de Republiek, binnen het gilde ook sociale ongelijkheid tussen de verschillende religies. De leden van de gereformeerde kerk stonden bovenaan de hiërarchie, gevolgd door een minderheid van lutheranen en doopsgezinden. Katholieken mochten weliswaar lid worden, maar werden lange tijd niet toegelaten tot het gildebestuur. Voor de joden waren de begrippen vrijheid, gelijkheid en broederschap kennelijk helemaal niet bedoeld. Pas in 1721 werd aan een jood het burgerschap gegund en mocht hij, onder druk van de stedelijke overheid, die het joodse kapitaal in de stad wel kon gebruiken, worden toegelaten tot het gilde. Zakelijk succes was nu eenmaal niet afhankelijk van een gildelidmaatschap, maar van persoonlijke capaciteiten. De gilden zijn zich altijd blijven verzetten tegen sociale en economische gelijkstelling van joden.

In de categorie 'vrijheid' brengt Streng de economische voorrechten van de gildeleden onder. Zij waren vastgelegd in het gildeprivilege en waarborgden de maatschappelijke belangen en juridische gelijkheid van winkeliers, kramers, kooplieden, factors, fabrikeurs met een winkel en schippers, klein en groot.

Als de zaken heel slecht gingen, kon een gildelid in armoede geraken. Een jaarlijkse driestuuver-collecte, waarvoor de gildeknecht bij de leden langs de deuren ging, diende voor de financiële bijstand van de zogenoemde 'vervallen leden'. Het begrip broederschap, de onder-

linge solidariteit, komt hier volgens Streng het meest tot uitdrukking. Zelfs toen het gilde al jaren opgeheven was, bleef men met de opbrengst van de exploitatie van het gildehuis vervallen ex-leden ondersteunen, tot de laatste overleden was.

Het gilde verwierf zijn basisinkomen uit het intreegeld van nieuwe leden. Iedere nieuwe Zwolse handelaar werd vriendelijk uitgenodigd lid te worden. Weigeren was echter geen optie, want dan dreigde het gilde met juridische stappen. Eigenlijk was er dus geen ontkomen aan. Vreemde kooplieden konden tegen betaling van zes stuivers een consentbriefje verkrijgen, waarmee ze het recht hadden drie dagen lang op de Zwolse markt hun waren te verkopen.

Gezelligheid was een belangrijke bindende factor voor een gilde. Het grootste deel van het gildekapitaal ging daaraan op. De jaarlijkse Sint Nicolaasmaaltijd was een behoorlijke uitgavepost, maar ook het haringmaal, het kermisvaatje, bijeenkomsten ter gelegenheid van de intree van nieuwkomers en de verteringen tijdens de vele vergaderingen van de gildebestuurders slokten nogal wat geld op. Een boete, die ingesteld was op meer drinken dan de toegestane hoeveelheid, kon de uitgaven enigszins compenseren.

Op het weigeren van het procuratorschap stond ook een boete. Hoewel een plaats in het bestuurscollege statusverhogend werkte, betekende het ook een aanslag op de beurs. Dat begon al met de verplichting voor de nieuwe procurator om het voltallige college op een uitgebreide maaltijd te tracteren. Sommige verkozen kandidaten betaalden liever de boete, want dan waren ze voordeliger uit. Een procurator werd gekozen voor het leven. Dat betekende niet, dat het gildecollege steeds groter werd; door sterfte bleef het aantal schommelen tussen de 20 en 25. Alleen gildeleden uit de hoge maatschappelijke regionen kwamen voor het ambt in aanmerking. Ook hier is de gelijkheid ver te zoeken.

Met de Franse Revolutie kregen de termen vrijheid, gelijkheid en broederschap een geheel andere betekenis voor de gilden. Hoe ze ook protesteerden, hun traditionele verworvenheden moesten wijken voor nieuwe politieke inzichten. In het kader van vrijheid en gelijkheid werden de privileges van de gilden opgeheven. De centralisatiepolitiek van de nationale overheid had tot gevolg, dat het poorterschap werd afgeschaft en iedere nationale burger recht kreeg op vrije beroepsuitoefening.

Handelsgilden als het Sint Nicolaasgilde kwamen niet algemeen voor in de Republiek, en onderzoek ernaar is tot nu toe nog nauwelijks verricht. De studie van Streng is daarom vrij uniek, met als prettige bijkomstigheid, dat hij een nagenoeg volledig gildearchief ter beschikking had. Het resultaat is een zeer leesbaar boek met veel bijzondere details. De economische en sociale aspecten van het gilde vormen de hoofdmoot van het boek, maar de schrijver wijdt ook aandacht aan de Zwolse consumenten tijdens het *ancien régime*. Een hoofdstuk over de politieke ontwikkelingen, die na de Bataafse omwenteling van 1795 zo desastreuus waren, maken het boek compleet.

Rose Marie Schenkels

W. E. J. Mörzer Bruyns, *Konst der stuurlieden. Stuurmanskunst en maritieme cartografie in acht portretten 1540-2000* (Jaarboek Vereniging Nederlandsch historisch scheepvaart museum en de Stichting Nederlands scheepvaart museum Amsterdam 2001; Zutphen: Walburgers, Amsterdam: Vereniging Nederlandsch historisch scheepvaart museum, Stichting Nederlandsch scheepvaart museum Amsterdam, 2001, 112 blz., €22,95, ISBN 90 6011 624 0).

Het jaarboek 2001 van de Vereniging Nederlandsch historisch scheepvaart museum en de